

12), găsim o serie de 5 capitole și un mare capitol de anexe. Reținem capitolele după cum urmează: 1. *Roma Call for AI Ethics* (13-42); 2. *Știința, Tehnica și Etica* (43- 60); 3. *Căi împărțite* (61- 102); 4. *A governa sau a fi guvernați?* (103-130) și 5. *Un nou umanism* (131- 146). Lor se adaugă o serie de anexe (*Appendici*, 147- 197): Conținutul Documentului *Roma Call for AI Ethics* (28 februarie 2019, Etică-Educație-Drepturi), *Addendum* (Preamble, A Renewed Understanding of Principles, Final Considerations, 153-156); *Ziua Mondială pentru Pace – 1 ianuarie 2024. Inteligența Artificială și pacea* (157- 168); *Mesajul Sanctității sale Papa Francisc pentru LVIII zi mondiale ale comunicațiilor sociale. Inteligența artificială și înțelepciunea inimii: pentru o comunicare deplin umană* (169- 175), *Textul integral al discursului Papei Francisc la G7* (177- 188) și *Discursul Papei Francisc către participanții la Conferința internațională a fundației „Centesimus annus pro pontifice”* (189-192).

Valoroasă prin analizele și documentele însumate drept fundament al acestora, cartea lui Vincenzo Paglia devine obligatorie în lectura unei lumi atinsă de AI și care are nevoie de restaurare în Hristos a nativilor digitali. O comunicare coerentă nu se poate naște decât din analize atent construite și evaluarea lor educațional-catehetică.

Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Necula

Oliver Freiberger, *Religionsvergleich. Ansätze, Kritik, Praxis*, Seria Studienkurs Religion, Editura Nomos, Baden-Baden, 2022, 191 p., ISBN: 978-3-8487-6876-9 (print), 978-3-7489-0971-2 (ePDF)

În seria *Studienkurs Religion* a Editurii Nomos din Germania, serie din care am recenzat de curând și lucrarea lui Martin Baumann și Alexander-Kenneth Nagel, intitulată *Religion und Migration*, a apărut și un volum dedicat comparatisticii religioase, redactat de Oliver Freiberger, profesor de *Religious studies* la Universitatea din Texas. Ca și celelalte volume din această serie, lucrarea abordează tema într-un mod sistematic, cuprinzător și explicit, sub forma unui curs introductiv adresat studenților, dar având în permanență în vedere și interesul publicului larg.

Lucrarea este structurată pe 6 capitole, fiecare dintre acestea fiind subîmpărțit astfel încât informația să poată fi parcursă în 12 ședințe de curs. Abordarea teoretică este urmată de texte propuse spre lectură și de întrebări și teme practice concepute pentru studenți.

Capitolul 1 definește comparatistica religioasă și oferă reperele necesare pentru o primă orientare în cadrul tematicii. Acesta vorbește despre comparare ca proces recurent în activitatea zilnică, de cele mai multe ori neconștientizat (page

13 and further), despre domeniile comparatisticii religioase (compararea religiilor între ele, compararea realizată de religii, compararea între religie și non-religie, compararea obiectelor cu semnificație religioasă – page 17 and further), precum și despre motivele religioase și non-religioase care stau la baza comparării. Între motivele religioase se numără delimitările apologetice (page 23 and further), procesele de apropiere și incluziune (page 26 and further), sau idei precum cea a îmbogățirii reciproce, specifice teologiei comparative (page 28 and further). Motive nereligioase sunt cele de ordin social, psihologic, lingvistic, literar, artistic etc., dar și cele care au în vedere simpla descriere și clasificare, așa cum o practică disciplina *Religious studies* (page 31 and further).

Capitolul 2 oferă o scurtă istorie a comparatisticii religioase. El începe prin a ilustra faptul că și în perioada premodernă au existat atât comparații motivate religios, în special în zonele și în timpurile marcate de pluralitate religioasă, cât și demersuri comparative bazate pe alte motivații (page 36 and further). Apoi sunt prezentate pe scurt câteva demersuri comparatistice specifice secolelor XIX-XX, identificându-se în fiecare caz atât meritele, cât și limitele acestora. Demersurile analizate sunt cele ale lui Friedrich Max Müller, James George Frazer, Joachim Wach, Mircea Eliade și Jonathan Z. Smith (page 43 and further). În finalul capitolului sunt discutate cauzele marginalizării comparatisticii religioase în ultimele decenii, anume conștientizarea deformărilor rezultate în urma decontextualizării și esențializării. Apoi sunt prezentate încercările de reabilitare a acesteia, înregistrate în ultimii ani. Renașterea comparatisticii religioase are loc pe baze mult mai stricte, cu respectarea clară a unor principii, pentru a evita pericolul oricărei deformări (page 66 and further).

Capitolul 3, intitulat „Comparatistica religioasă în fața criticii”, expune problemele care au fost semnalate în studiile comparative clasice. Pe lângă decontextualizarea și esențializarea deja numite, mai sunt aduse în discuție universalizarea și generalizarea – desigur, este vorba de generalizări pripite și universalizări fără teme. Riscul producerii acestora este foarte mare, ținând cont de diversitatea religioasă și de semnificarea diferită în funcție de context a elementelor și proceselor religioase. Toate acestea sunt analizate pe bază de exemple din textele autorilor clasici, iar ilustrarea face ca erorile de judecată să fie ușor de recunoscut (page 69 and further). În final sunt abordate și criticile aduse de postmodernism și postcolonialism. Autorul abordează toate aprecieri cu spirit critic, arătând în ce măsură sunt ele îndreptățite și în ce situații observațiile lor sunt pertinente (page 89 and further). În acest fel, deja din acest capitol se poate înțelege faptul că demersurile critice nu au o valabilitate absolută, decontextualizată și generalizată, dar că impulsurile acestora pot fi și trebuie receptate în scopul realizării unei comparatistici fidele realităților comparate.

În capitolul 4 sunt elaborate bazele teoretice ale comparării. Aici este vorba despre termenii comparației, despre *tertium comparationis*, despre măsura în care

interesul persoanei care compară influențează procesul comparării. Expunerea arată cum cei doi termeni ai comparației – care trebuie să fie verificabili empiric, dar rămân în același timp și construcții teoretice – și *tertium comparationis* se formează în interdependență (page 96 and further). În cazul persoanei care compară, este de avut în vedere faptul că situarea ei personală, culturală, academică etc. îi influențează interesul de cercetare (page 108 and further), dar există totuși metode prin care ea poate depăși limitările inerente statusului ei: este vorba pe de o parte de propria reflexivitate, care îi permite conștientizarea propriilor limitări și implicit înțelegerea situațiunii propriului punct de vedere, pe de alta despre raportarea permanentă la discursul de specialitate, la receptarea în interiorul disciplinei, la cadrul academic în interiorul căruia operează (page 112 and further). În final se arată că productivitatea teoretică a comparației nu se rezumă la informațiile suplimentare evidențiate în legătură cu cei doi termeni ai comparației, ci ea duce la dezvoltări teoretice în cadrul disciplinei. Orice *tertium comparationis* este la rândul său o categorie științifică ce trebuie verificată, precizată, îmbunătățită sau înlăturată, demersuri salutare, care fac ca în viitor religia să poată fi analizată mai bine (page 115 and further).

Capitolul 5 este dedicat metodei comparației. El analizează întâi șase moduri problematice și două moduri promițătoare ale acesteia. Modurile problematice sunt: cel spontan asociativ (bazat pur și simplu pe intuiția de moment a persoanei care compară, nedublată de cunoașterea și înțelegerea suficientă a elementelor comparate), modul enciclopedic (vinovat de contextualizare insuficientă), cel morfologic (bazat pe relația dintre arhetip și manifestare), cel evoluționist (fundamentat pe o gândire evoluționistă proiectată asupra realităților religioase), cel al similarității (axat unilateral pe evidențierea asemănărilor) și cel al diferenței (axat unilateral pe deosebiri) (page 122 and further). Modurile promițătoare sunt cel iluminativ, care presupune a privi un obiect de cercetare în lumina celuilalt, subliniind astfel dimensiuni mai puțin evidente ale acestuia, și cel taxonomic, care privește obiectele în perspectiva unei categorisiri, producând însă categoria doar în procesul analizei și/sau modificând-o pe aceasta ori de câte ori noile descoperiri o cer (page 128 and further). Cu respectarea acestor condiții, comparația se poate realiza la oricare din nivelurile macro, mezzo și micro (page 131 and further).

De asemenea, relevant este și cadrul analizei: acesta poate fi cel contextual sau relațional, când sunt comparate elemente din culturi care au fost în contact, respectiv unde poate fi vorba de o influență sau o derivare a unuia din celălalt; cel intercultural sau analogic, când elementele sunt din culturi care nu au fost în contact și nu pot fi într-un raport de derivare, sau cel trans-istoric, când elementele aparțin unor epoci istorice diferite (page 138 and further). Fiecare dintre cele cinci etape ale unui studiu comparativ (selecția, descrierea și analiza, juxtapunerea, redescoperirea și teoretizarea) are un rol bine determinat, chiar dacă uneori există și suprapuneri între ele (page 143 and further).

În capitolul 6 sunt exemplificate principiile enunțate mai sus. Autorul oferă un exemplu din propria cercetare – o analiză comparativă a discursurilor despre asceză în hinduism și creștinism – descriind toate etapele demersului comparativ (page 157 and further). Ultimul subcapitol este dedicat relevanței comparatisticii religioase la nivel academic și social (page 163 and further).

Lucrarea este solidă științific, fiind în același timp accesibilă publicului larg. Ea oferă o imagine amplă și clară a rigorilor după care operează în prezent disciplina comparatisticii religioase. Lectura cărții aduce un real câștig și tuturor celor interesați de studiul religiosului, ajutându-i să conștientizeze diferitele aspecte care trebuie avute în vedere în evaluarea unei realități religioase dintr-un spațiu mai puțin familiar și ferindu-i astfel de pericolele scoaterii din context, ale generalizărilor pripite și ale concluziilor insuficient fundamentate.

Conf. Dr. Habil. Alina Pătru

Martin Rötting, *Spiritualität vs. Religion. Eine interreligiöse Beziehungsanalyse*, Editura EOS, Sankt Ottilien, 2022, 289 p., ISBN: 978-3-8306-8111-3

Sub semnătura profesorului de *Religious studies* de la Universitatea din Salzburg, Austria, prof. dr. Martin Rötting, a apărut o lucrare care își propune să pună în relație doi termeni centrali ai disciplinei *Religious studies*, care s-au configurat în perioada recentă ca termeni aflați în disjuncție: termenul de „religie” și cel de „spiritualitate”. Respectiva opoziție are la bază un mod de înțelegere devenit dominant în Occident în rândul publicului larg, care asociază religia cu rigoarea, organizarea instituțională și normele fixe, iar spiritualitatea cu domeniul experienței, al trăirilor sufletești și al înțeleșurilor care ajută echilibrului lăuntric al persoanei și dezvoltării spirituale a acesteia.

Dubla pregătire a lui Martin Rötting, de teolog catolic interesat de pedagogia religiei și specialist în *Religious studies* îi permite o perspectivă complexă și o înțelegere amplă a diferitelor tendințe care duc la o astfel de concepție, a opoziției dintre spiritualitate și religie. Lucrarea pornește de la ea și se remarcă prin efortul de a reaseza cei doi termeni într-un raport mai adecvat. În acest scop, metoda analizei relaționale a fost adaptată pentru a fi aplicată unei abordări interreligioase, ceea ce conferă un caracter de originalitate lucrării în raport cu alte volume despre religie și spiritualitate.

Lucrarea se bazează nu doar pe vasta erudiție a autorului, ci și pe ample cercetări de teren. Autorul valorifică în scopul demersului său de acum 180 de interviuri din cercetările sale mai vechi și realizează 15 noi interviuri de experți, axate pe relația dintre religie și spiritualitate (28). Astfel, volumul deschide vaste